

*Jabok - Vyšší sociálně pedagogická a
teologická škola*

*Absolventská práce: Role muže
v současné české rodině*

Jaroslava Zárubová

Vedoucí práce: Jan Dočkal

2006

ÚVOD

Rodina je základem pro lidské společenství a ovlivňuje člověka po celý jeho život. Je prvním a dosti závažným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Tímto způsobem mu dává to nejpodstatnější, co dítěti předává – sociální dovednosti, bez kterých se ono v dospělosti neobejde. Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte. Další takovou podmínkou je bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. Obojí může dítěti poskytnout jen rodina, a to nezastupitelně. Rodina je těžko zastupitelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. O ně opírá dospělý člověk pocit vlastní hodnoty, pocit smysluplnosti své existence, na nich závisí jeho psychická pohoda i zdraví.

Avšak rodina jako významná společenská instituce se současně době ocitá téměř v krizové situaci. Stoupají nároky na uspokojování citových potřeb, mění se rozložení ekonomických funkcí jednotlivých partnerů, vztahy k původní rodině jednoho z partnerů. Mění se mužské a ženské role v rodině i ve společnosti. Právem se tato situace nazývá krizí maskulinity. Někteří sociologové se obávají, že krize maskulinity bude v moderní společnosti pokračovat. Podle nich se snižuje hodnota otcovské a vůbec mužské role při výchově dětí.

Změnou tradičních mužských a ženských rolí se zabývá gender problematika. Mění se role muže a ženy nepochybně přispívají také k jakémusi znejistění sexuálních rolí.

V mé absolventské práci bych se chtěla věnovat přezkoumáním situace mužské role, chtěla bych přinést hlubší souvislosti změn mužské role, zmínit se o mužské identitě. K jakým podstatným generovým změnám dochází uvnitř rodiny, čím jsou tyto změny podmíněny? Probíhá v rodině proces demokratizace, který se projevuje sblížením pozice muže a ženy, vzájemnou zastupitelností, flexibilitou dělby práce v rodině.

Byla bych ráda, kdyby mé zkoumání bylo objektivní, vedené snahou pochopit jádro problému a hlavně pochopit toho druhého – muže.

TEORETICKÁ ČÁST

1. POJEM GENDER

Rodina je coby základní sociální instituce produkována a reprodukována na základě vztahu mezi dvěma „sociálními“ rody – „rodem ženským“ a „rodem mužským“, je generovými vztahy utvářena a funguje jejich prostřednictvím.

Smyslem uplatnění genderovského pohledu je zpochybnit vžitě pravdy o vztazích mezi mužem a ženou, odhalit mnohdy komplementární stereotypy v našem myšlení a konání. Stereotypní představy o příslušnících téhož, ale i opačného „pohlaví“, které tvoří součást kultury, v níž žijeme, mají svůj výrazný „individuální rozměr“, jsou však i obecně sdílené.

Tyto představy se konstruují v určitém společenském a kulturním kontextu a jejich obsah se nejen vytváří, ale také proměňuje ve vzájemném vztahu. Stereotypní představy o sobě samých i o těch druhých proto musíme zkoumat v jejich vzájemné interakci, neboť jedině tak je můžeme úspěšně rozkrýt. Pojem gender v naší řeči příliš nezdomácněl na rozdíl od angličtiny, odkud byl tento pojem přejatý. Neexistuje český ekvivalent, ale vedou se i diskuse, zda se má překládat jako „rod“, jsou názory, že je příliš širokým pojmem, další jsou takové, že takový výraz nemůže zdomácnět, protože se vlastně neví o co jde. Pojmy pohlaví (sex) a gender (rod) nejsou synonyma, i když spolu úzce souvisejí.

Mluvíme-li o sexuálních a biologických rozdílech, rozlišujeme mezi samčím a samičím. Zkoumáme-li obsah genderovských rozdílů, pak mluvíme o mužském a ženském a zjišťujeme, že rozdíly jsou determinovány kulturně a jsou vysoce variabilní.

Pojem pohlaví je vymezen biologicky a jeho obsah se nemění v závislosti na čase či místě působení, pojem gender vyjadřuje skutečnost, že sociální role a atributy, jež slouží jako znak sociálních dimenzí rodové identity, jsou sociálními konstrukty. Pojem gender vyjadřuje mnohdy velmi rozdílné názory na přiměřené – očekávané a akceptovatelné – chování mužů a žen v jejich rolích, diferencované jak z hlediska

prostorového, tak časového. S odlišnými nároky, předpisy na roli muže a ženy se setkáváme nejen mezi odlišnými společnostmi a kulturami, ale i mezi odlišnými sociálními skupinami uvnitř společnosti ať již v témže čase, či v různých historických obdobích.¹

Zde se objevuje otázka, zda je role muže a ženy konstruována pouze biologicky či pouze sociálně, popřípadě do jaké míry? Stoupenci biologického determinismu dokazují, že rozdílné role mužů a žen jsou přirozené jsou determinovány vrozenými biologickými vlastnostmi. Tento úhel pohledu je vlastní sociobiologii. Pokud je tento přístup doveden do konce, pak primární a přirozenou úlohou ženy je rodit děti a pečovat o ně, muži je z tohoto pohledu vymezena role ochránce a živitele.²

Podle sociologického přístupu nikoli příroda, ale proces socializace určuje rozdíly v chování obou pohlaví. Rozdíly mezi muži a ženami uvnitř kultury jsou závislé především na odlišném způsobu, jakým společnost zachází s chlapci a muži na jedné straně a s dívkami a ženami na straně druhé, tj., na odlišné socializaci příslušníků obou pohlaví. Dělbá práce se v různých částech světa značně liší, přestože lidská přirozenost je podle biologů a sociobiologů neměnná.³

Klíčovým momentem „nerovnosti“ v dělbě práce nejsou tedy v první řadě rozdílné či odlišné schopnosti mužů a žen, ale rozdílné ohodnocení práce vykonávané muži a ženami, rozdílný společenský status přiznaný „mužské“ a „ženské“ práci. A tak podle sociálního konstruktivismu biologické rozdíly nejsou důležité v determinování sociálních rolí. Tyto role jsou podmíněny generově, jsou tedy sociálně konstruovanou kategorií. Tento pohled odlišný od pohledu biologického a sociobiologického, je pohledem většiny kulturních antropologů a sociologů, a to mužů i žen, a je uplatňován ve feministických analýzách. Od začátku 90. let se v literatuře začíná stále častěji objevovat pojetí genderu odrážející a zdůrazňující více jeho sociální a institucionální rozměr, tzn., že jsou zkoumány širší kulturní a sociální předpoklady našeho chování vázajícího se k rolím. Mnohé tyto předpoklady bývají totiž petrifikovány v sociálních institucích a organizacích a představují tak výrazné limity v našem jednání a chování.

¹ Vodáková, A., Vodáková, O. 2003, *Rod ženský*. Praha: Slon.

² Maříková, H. 2000, *Proměny současné české rodiny*, Praha: Slon

³ dtto.

„Gender na nás vyvíjí tlak, působí silněji v našich životech, výrazněji než pohlaví nám však organizuje náš všední život. Protože je však sociálním výtvořem a nikoli biologickou či teologickou daností, skýtá prostor pro změnu, což může některé z nás iritovat, jiné zase uspokojovat. Odhalením samé podstaty tohoto pojmu vzniká šance měnit (byť možná pro někoho příliš pomalu a pozvolna, pro jiného naopak příliš rychle a překotně) svět kolem nás.“(H.Maříková)⁴

2.HISTORIE RODINY

Nejmenší útvar všech známých společností je rodina. Protože ji vytvořili všechny známé typy společnosti, předpokládáme, že existovala již v době kamenné. Malinowski svými výzkumy v Melanésii dokázal, že i ve společnosti, v níž lidé nevěděli, kdo je biologickým otcem dítěte, žijí v rodinách, ve kterých má jistý muž úlohu otce dítěte a žena úlohu matky. Vlivem oteplování klimatu se lidé okolo desátého tisíciletí mohli usazovat na jednom místě a usedlý způsob života okamžitě vyvolal změnu ve společenském a rodinném postavení mužů a žen. Neolitická revoluce přinesla kult ženy, který byl posvátný, nazýváme jej matriarchát. Tato kultura nevedla války, chyběly i velké společenské rozdíly mezi lidmi.⁵

S postupným rozvojem řemesel, vojenství a obchodu, s diferenciací společenského postavení podle majetku, se vznikem státu se do popředí ve společnosti, v rodině a také v náboženských kulturních se dostávají muži. V tzv. civilizovaných zemích si muži vedoucí postavení udrželi až do našeho století. V této době dochází k postupně k potřebě kontrolovat zachování vlastní linie potomků a manželka a děti byly tehdy pokládány za hmotné vlastnictví muže – patriarchy. Tato struktura a hierarchizace podle genderu je především ve prospěch muže, který má nejvíce moci a autority. Začínáme hovořit o rodině patriarchální, která prakticky přetrvává, byť s mnoha změnami ve většině světa dodnes.

⁴ Internet www.soc.cas.cz/sociologickywebzin,vydava Sociologický ústav AVČR

⁵ Matoušek, O. 1997, *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon.

Naše kultura je kulturou maskulinní, kulturou analytickou, kulturou zaměřenou na výkon, na soupeření, kulturou agresivní.

Za běžnou formu soužití dvou lidí opačného pohlaví nebo za jeho cíl je ve společnosti stále považována **rodina**. Je definována jako forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Všechno ostatní je však už sociokulturně podmíněno. K takovým znakům patří např. společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd. Za základní funkce rodiny jsou považovány reprodukce lidského rodu a výchova potomstva.

Současný model rodiny je významně ovlivněn tím, čemu se říká **rodina měšťanská** neboli **buržoazní**. To je typ rodiny vznikající v době rozmachu střední třídy, měšťanstva, v evropských městech v 17. a 18. století. Později se během průmyslové revoluce z těchto vrstev rozšířila i mezi dělnictvo. Byla výrazně patriarchální a otcova autorita v ní byla založena výkonem v roli podnikatele a dědičným vlastnictvím majetku. Živitelem rodiny je muž. Partnerství už bylo založeno na představě romantické lásky, tzn. že snoubenci přikládali důležitost nejen "spojování majetků" (ač tento faktor byl vždy důležitý), ale také osobnímu vztahu. Kritické analýzy však hovoří v případě buržoazní rodiny často také o útisku ženy a dětí, pokrytecké vnějškové monogamii (muž dochází do nevěstince nebo má milenku) a atmosféře úzkosti, ve které žili mnozí její příslušníci. Pro řadu konzervativních myslitelů však zůstává ideál buržoazní rodiny ideálem rodiny jako takové.

Mnohé z toho, co dříve rodina vykonávala sama, třeba přípravu potomstva na budoucí povolání, od počátku novověku předává státním a dalším institucím. Tím se sice rodině v něčem ulehčuje, ale na druhou stranu to vede k určité krizi rodiny. Jejím příznakem je např. vysoká míra rozvodovosti a vznik neúplných rodin.

Přes všechny krize ale rodina zůstává stále důležitým prostředím, kde jedinec prochází prvními fázemi socializace, kde se mu dostává podpory a prožívá intimitu, kterou mu jiné instituce nemohou poskytnout.

Moderní formu rodiny označujeme jako rodinu **atomární** či **nukleární** (také manželskou, párovou), podle toho, že jejím "jádreem" jsou rodiče a děti, nikoli už rozsáhlá síť příbuzenstva jako v dobách tradiční společnosti. Nukleární rodina městského typu ale ve skutečnosti nežije v takové izolaci, jak by se podle tohoto čistého typu zdálo. Stále zůstává propojení přinejmenším s prarodiči, již někdy plní důležitou funkci při výchově dětí, protože zaměstnaní rodiče nemohou vždy plnit všechny požadavky, které od nich rodičovství vyžaduje. Stejně tak existuje mezi generacemi rodičů a prarodičů často i významná finanční podpora.

Klasická dělba rolí v rodině podle T. Parsonse⁶

Takzvanou funkcionální analýzu rolí v nukleární rodině podává T. Parsons. "Izolovaná nukleární rodina" je v tomto případě považována za normální domácnost. Rodina je malá skupina, v níž můžeme role rozdělit podle pohlaví a generační příslušnosti. Jednotliví členové rodiny jsou nositeli četných rolí. Parsons popisuje model s otcem živitelem, matkou, jež není výdělečně činná, a malými dětmi. Muž je "instrumentálním vůdcem" rodiny. Matka zastává roli hospodyně. I když třeba v některých případech vydělává, její status nemůže konkurovat statusu jejího muže. Protože je zdůrazněna její schopnost emočního vyjadřování, je jí v rodině svěřena role "expresivního vůdce". Femininní role je primárně zakotvena ve vnitřních záležitostech rodiny, je manželkou, matkou a manažerkou domácnosti. Muž působí ve vnějším světě a jeho práce, kterou zajišťuje příjem pro fungování rodiny, dává rodině její status. Toto zakotvení rolí je podle Parsonse dáno biologicky podmíněnou možností rozvoje těsného vztahu mezi matkou a dítětem.

Faktem je, že biologické danosti spojené s mateřstvím jsou i v současné společnosti pro mnoho žen problémem, pokud jde o to, aby se např. ohledně profesní kariéry vyrovnaly mužům. Ne snad proto, že by ženy nemohly podávat stejně dobré výkony jako muži, ale že pokud nerezignují na mateřství, potýkají se s mnohem většími problémy.

⁶ Jandourek, Jan. 2003. *Úvod do sociobiologie*. Praha: Portál.

Muž přestal být jediným živitelem rodiny. Rodina ztratila pevný společenský status daný povoláním svého přednosty. Prestiž muže v rodině začala klesat. Ve veřejném prostoru začal proces stírání rozdílů mezi muži a ženami. Jako osoba pracující člověk své pohlaví nepotřebuje, ve veřejné sféře je pohlaví respektováno jen módou a reklamou. Sňatky přestaly být určovány jinými zájmy než přáním snoubenců žít společně. Jak se společnost stávala bohatší, stíraly se dřívější strmé rozdíly mezi vrstvami a třídami. Rozvinutá společnost je stále méně hierarchická, více je dnes prostorem pro ekonomickou a informační směnu. Moderní doba osvobodila lidi od starých vazeb na společenskou třídu i na místní komunitu, nejsou podřízeni ani církvi. Daní za toto osvobození je rozčlenění lidského života do málo souvisejících sfér řízenými byrokratickými aparáty novodobého státu. V každé sféře je předepsaná jiná role. Svou výchovnou funkci si rodina podržela jen vůči nejmenším dětem. V ní se zdá nezastupitelná. Jinak je rodina místem uspokojování a i frustrování citových potřeb místem přerozdělení ekonomických hodnot, místem konzumu a rekreace. Nová doba posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem. Rodinné vazby jsou v jistém smyslu nezrušitelné a nesměnitelné. Rodina je společenství, která dává příležitost k uplatnění trvalých hodnot – protilehlých konzumnímu těkání od věci k věci, od místa k místu, od osoby k osobě.

Nejcennějším statkem, který dnes rodina dětem předává, už není majetek, ale vzdělání. Svou úlohu zprostředkovatele kulturních hodnot tím rodina vykonává jen nepřímou, volbou školy. Pro postindustriální společnosti naší doby jsou příznačné tyto trendy týkající se rodin:

- Tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpozdější.
- Tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec.
- Tendence ve větší míře zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku
- Zvyšování rozvodovosti.

- Pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti.
- Prodlužování doby, po kterou děti a rodiče žijí spolu.⁷

Nejčastěji uváděné vysvětlující hypotézy udávají jako příčinu pokračující emancipační hnutí žen, větší ekonomickou a společenskou aktivitu žen a konečně i dostupnost interrupcí. Avšak v sedmdesátých letech přišla významná profeministická reakce a feminismus byl kritizován z konzervativních pozic. Tyto názorové střety společenských proudů samozřejmě rodinu nestabilizují, ale naopak zvyšují nároky, jež na opačné pohlaví muži a ženy kladou.

Důsledkem překonání společenského odsudku rozvodu je generace dnešních čtyřicátníků a padesátníků, kteří z rodinného prostředí neznají některé vzorce chování, protože je nemohli odpozorovat z interakce a komunikace vlastních rodičů. Nedokážou řešit vlastní problémy, nebyli vedeni k úctě k partnerovi, k důsledné a odpovědné výchově dítěte. Nyní vyrůstá třetí generace, která se hůře orientuje v takzvaných tradičních hodnotách, ale možná právě proto je vědomě hledá.

Situace je složitější o vlivy totalitního systému, kdy se sice rodina měla stát bezpečným územím, ale už v sobě nesla rozkladné prvky zvenčí.⁸

⁷ Matoušek, *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s.30

⁸ dtto.

3.GENDER A IDENTITA

3.1.Muži a ženy v tradičním pojetí

Patriarchát představuje univerzální organizační přístup společnosti ve známých kulturách všech historických epoch. Nadřazenost muže a rozdělení mužských a ženských rolí je vysvětlováno všemi hlavními náboženskými tradičními systémy. Úděl mužů a žen byly pokládány za nesouměřitelné.

Odlišnost byla zdůrazňována popisy např. v dobových literaturách. Role, které kultura ženám určila, se tedy považují za ženskou přirozenost. V historii lidské společnosti se opravdu tyto přidělené role přirozeností stávaly.

V novověku v rámci psychologie a příbuzných profesí, je trvale vlivné pojetí mužského a ženského principu C. G. Junga. Maskulinita a feminita tvoří archetypální matici, která je transkulturní a historická. Mužský a ženský princip jsou komplementární, vzájemně se doplňují a setkávají se v jednotlivých mužích a ženách.⁹

Argument, že transkulturnost kategorií maskulinita – feminita poukazuje na to, že jde o esenciální učení, naráží na námitku. Odlišnosti včetně pohlavní odlišnosti mužů a žen, existují vždy v rámci společensko-politických podmínek a praxe, v konkrétních podmínkách získávají význam, v konkrétních podmínkách se upevňují v jazyce. Gender se vztahuje k sociálním rozdílům a k těm vztahům mezi muži a ženami, které jsou získané, neměnitelné v čase a široce se liší uvnitř jednotlivých kultur a i mezi nimi. Tyto rozdíly a vztahy jsou sociálně konstruované a získané prostřednictvím socializačního procesu. Jsou obsahově specifické a mohou být modifikovány. Ukazuje se, že na rovné postavení žen a mužů mají stále více vliv především tyto kulturně a sociálně podmíněné, konstruované faktory, tj. takové, které se mohou v čase i prostoru měnit a různit se jak v rámci jedné kultury, tak mezi kulturami navzájem. Nejsou tedy přirozeným, daným rozdílem mezi ženami a muži, ale dočasným vývojovým stupněm sociálních vztahů. Gender role jsou vytvářeny získaným (navyklým, naučeným) chováním příslušné společnosti, komunity nebo sociální skupiny, která lidi předurčuje

⁹ Gjuričová, Š. Kubička, J. 2003. *Rodinná terapie*. Praha: Grada. s. 50.

pojímat aktivity, úkoly a odpovědnosti jako ženské a mužské. Toto chování je ovlivněno věkem, společenskou třídou, rasou etnikem, kulturou, vírou nebo jinou ideologií a geografickým, ekonomickým a politickým prostředím. Změny v gendre rolích často nastanou jako důsledky ekonomických změn, změn přirozených nebo politických okolností, včetně změn v důsledku rozvojové pomoci, strukturálních změn nebo změnou založenou na národních nebo mezinárodních tlacích.

Uvnitř příslušného společenského kontextu mohou být gender role proměnné nebo neměnné, podobné nebo odlišné, doplňující se nebo konfliktní. Jak muži, tak ženy hrají ve společnosti několikeré role – produktivní, reprodukční a řídící. Muži se obvykle považují za živitele, jsou schopni více času obětovat roli výrobce (produktivní role) a ze svých četných rolí hrají v daný čas jen jednu. Oproti mužům ženy zajišťují druhotný pracovní příjem. Svě role hrají současně a musí se vypořádat s konkurenčními nároky na svůj omezený čas. Ženská pracovní doba a flexibilita jsou tím pod mnohem větším tlakem. Pokud muži a ženy historicky hrají ve společnosti různé role, jsou často vystaveni velmi odlišnému kulturními institucionálnímu, kulturnímu, fyzickému a ekonomickému tlaku, mnohdy zakořeněnému v podobě systematické nerovnosti a diskriminace.

Role mužů a žen se v současných společnostech a institucích zásadně liší¹⁰. Podle toho se též liší jejich potřeby. Lze určit v zásadě dva typy potřeb: praktické a strategické. Praktické potřeby, vyvolané akutními podmínkami, umožňujícími ženám a mužům vykonávat gender role, které jim společnost určila. Často se váží k roli žen-matek, hospodyň a uspokojovatelek základních potřeb. Pro muže a ženy v nižších společensko-ekonomických vrstvách, mohou být spojené se strategií přežití. Výlučná koncentrace na tyto potřeby pouze obnovuje faktory, které drží ženy v jejich nerovnoprávném postavení. Nepodporuje to gender rovnost. Strategické potřeby slouží k překonání podřízeného postavení žen ve společnosti a vztahují se k posílení jejich pozice. Liší se v závislosti na specifickém, sociálním, ekonomickém a politickém kontextu, v němž jsou formulovány. Zpravidla se soustřeďují na rovný přístup k pracovním příležitostem a výcviku, rovné mzdy za práce srovnatelné hodnoty, ochranu proti sexuálnímu obtěžování v zaměstnání

¹⁰ Český statistický úřad, *Muži a ženy v datech*, 2003

a domácímu násilí, svobodu rozhodování mít dítě. Jejich naplnění vyžaduje změnu tradičních zvyků a postojů společnosti.

Gender vychází z konceptu rovných příležitostí pro muže a ženy, který říká, že všechny lidské bytosti mohou svobodně rozvíjet své schopnosti a využívat příležitosti bez omezení, která mohou přinášet gender role nebo jakékoliv bariéry pro účast v ekonomickém, politickém a sociálním životě na základě pohlaví. Gender neboli rovnost mezi muži a ženami, se obecně vztahuje k rovnosti v právech, v povinnostech a příležitostech žen a mužů. Nejde o ženskou záležitost, týká se i mužů. Vyrovnaná účast žen a mužů v každé oblasti života představuje důležitou podmínku rovnosti mezi muži a ženami.

Ženy, stále více vzdělanější, se stále více a častěji zapojují do pracovního procesu a realizují tak se i této oblasti. To vše bez ohledu na dopady a důsledky, které to má pro jejich rodina na plnění mateřské role.

Lze očekávat v budoucnosti, že tento nastoupený trend bude v dalších letech pokračovat. Ženy se vzrůstající úrovní svého vzdělání získají potřebu realizovat se více i v zaměstnání a rodinný život a mateřství budou častěji přizpůsobovat profesní kariéře. Budou nuceny hledat způsoby, jak skloubit tyto dvě oblasti a to ovlivní i reprodukční chování a způsob rodinného života.

3.2. Role v rodině

Setkáváme se s pojmy rodinných rolí, především mužské a ženské role, otcovské a mateřské. Pojem role se v odborném jazyce týká vztahu mezi jednotlivcem a společenským řádem, například společensky definovaných očekávání, které člověk plní v souvislosti s určitou společenskou pozicí. Funkční rozdělení rolí v rodině je podle T.Parsonse¹¹ nezbytné pro fungování moderní společnosti a pro její reprodukci.

¹¹ Parsons, T., Bales, R.: *Family Socialization and Interaction Process*. Roulege and Reagan Paul 1968

Feministická kritika funkcionalistického pojetí v rodině upozornila, že spíše nežli reálné vztahy vystihují role tradiční společenský ideál: mají tedy ideologický rozměr. A právě feminismus přinesl do akademické oblasti pojem genderu.

Pojem gender zásadně zpochybnil a zproblematizoval přirozené duality mužských a ženských rolí, uvolnil pojmy žena a muž z oblasti samozřejmého a nepochybného.

Feminismus vstoupil do teorie dvěma proudy: zjednodušeně moderní a postmoderní.

První z nich postavil vůči patriarchálnímu světu kritickou feministickou pozici: pojem gender staví jako kategorii, která reálně působí a má konkrétní důsledky v tradiční nerovnosti. Nerovnost však nebývá snadné rozpoznat, musí se objevit. Objev, že ženy byly tradičně definovány, že nedefinovaly samy sebe, může posloužit jako příklad důsledku nerovnosti, který má aplikace v oblasti ženské identity.

Druhý široký proud feministické vědy se rozvíjí v rámci sociálního konstruktivismu: všímá si, jak je nerovnost sociálně konstruovaná, neopomíjí symbolické stránky genderu.

Gender tvoříme také tím, jak se chováme, jak se o něm hovoří a jak se naplňují a také zpochybňují genderové instituce.

V odborném generovém diskurzu se v posledních deseti či patnácti letech stal hlavním teoretickým rámcem sociální konstruktivismus. Gender je považován za kategorii vytvářenou či konstruovanou na pohlavní odlišnosti, významy této odlišnosti ovlivňují všechny stránky života společnosti. Muži a ženy jsou odlišně reprezentovány v různých oblastech – média, vzdělávání, rodina. Tyto reprezentace jsou reprodukovány v individuálním porozumění a spoluvytvářejí všechny roviny lidských vztahů, chování, poznávání. Pro společenské vědy znamená gender v konstrukcionistickém pojetí především nástroj analýzy.

Simone de Beauvoirová konstatovala, že ženami se nerodíme, ale stáváme. Chlapci a dívky jsou podporováni svým okolím ve stereotypních projevech a zájmech, i když netolerance k generově nestereotypním- holčičím- projevům chování dětí mužského pohlaví je výraznější¹². Socializační praxe chlapce od útlého věku učí

¹² Gjuríčová, Š., Kubička, J.: *Rodinná terapie*, Praha: Grada, 2003, s. 56

potlačovat emoce slabosti a smutku a zdá se, že v dospělosti nejenže tyto emoce jsou pro mužské sebezpetí nepřijatelné, dokonce je u sebe těžko rozpoznávají.

V naší společnosti mají muži tendenci přenechávat v dospělosti svým ženám řízení intimity. Ženy pak určují její podobu: z této asymetrie při konstruování důvěrnosti pramení část partnerských problémů. V partnerství bývá jako legitimní způsob důvěrnosti určeno verbální vyjadřování a sdílení pocitů, styl, který vyhovuje spíše ženám než mužům.

Jako biologičtí muži a ženy přijímáme s genderovou identitou určité kulturně a sociálně dané závazky, příkazy a zákazy. Některé věci zkrátka jako žena nebo jako muž musíme udělat proti své vůli a nebo je naopak nemůžeme udělat bez velkého přemáhání.¹³

Kým se cítíme být, je vždy generově podmíněné. Zároveň náš pocit sebe sama, ženské či mužské identity, je potvrzován vlivnými diskurzy, ale někdy se také dostává s nimi do kolize.

Role sexuality

Sexualita v různých souvislostech patří do sociálního světa, není třeba o tom pochybovat. Ale je třeba upozornit na situaci, kdy lidé v České republice žili padesát let ve světě tabuizovaných témat a problémů, které jakkoli souvisely s rolí sexuality v životě lidí. Sexualitě byl rovněž upírán sociální význam, což v praxi znamenalo, že problémy s ní související nebyly definovány jako sociální jevy, ale nejčastěji byly vytlačovány do sféry lidské patologie. "Řada postojů k různým otázkám lidské sexuality je i v České republice sociálně, kulturně či tradičně podmíněna. Akceptace moderního pojetí otázek lidské sexuality je navíc podmíněna časem. Reflexe moderních principů je schopna spíše začínající generace, než generace, jejíž zkušenost vyplývají z odlišného sociálního života."¹⁴

¹³ Vtipnou ukázkou takového generového tabu známe z filmu *Ecce homo Homolka: Homolka starší* je svou ženou zamknut v pokoji a z pomsty rozmetá manželské lože, které právem považuje za symbol, který střeží jeho žena. Ta pak trvá na tom, že musí postel ustlat. Po dlouhém vzdorování stela postel a sklesle pro sebe opakuje: "Taková potupa, taková potupa!"

¹⁴ Čermáková, M. 1997. *Rodina a měnící se gender role - sociální analýza české rodiny*. Praha: SOÚ, s. 54.

4.0 MUŽSKÉ IDENTITĚ

4.1. Co je to vlastně muž?

„První povinností muže je nebýt ženou“¹⁵. Písmeny XY totiž označují biologové seskupení chromozomů nezbytné pro vytvoření jedince mužského pohlaví. Podle nového objevu genetiky z počátku devadesátých let 20. století dává jeden z genů přítomných v chromozomu Y asi osm týdnů po oplodnění pokyn pro vznik mužských pohlavních orgánů lidského zárodku. Hlavní rolí chromozomu Y je zvrátit základní embryonální program, který je zaměřen ke vzniku ženy. Muž tedy od prvopočátku vzniká v boji o svou existenci, mužem se nerodí, ale stává: od XY k pocitu mužské identity vede dlouhá cesta plná překážek, která je o něco delší a obtížnější než cesta ženská. Na cestě k mužství se uplatňují faktory psychologické, společenské a kulturní, jež nemají s genetikou nic společného, ale hrají neméně určující, ne-li dominantní úlohu. Ještě donedávna se zdálo, že mužství přichází samo od sebe. Tato tisíciletá samozřejmost vzala v posledních desetiletích za své. Ženy začaly hledat novou definici sebe samých, a donutily tak muže dělat totéž, jak o tom svědčí mužské romány posledních let. Muži si začínají uvědomovat, že tradiční mužský model pokulhává za vývojem žen.

Apel – „dokaž, že jsi muž“ je trvalý příkaz, s kterým je mužská bytost konfrontována. **Úkol, důkazy, zkoušky**, ta slova vypovídají o tom že stát se mužem vyžaduje skutečné úsilí. Mužnost není dána od začátku, musí být vybudována, můžeme říci „**vytvořena**“. Muž je tedy jakýmsi artefaktem a jako takovému mu neustále hrozí nebezpečí, že bude odhalena jeho nedostatečnost: vady vzniklé při jeho vytváření, selhání mužského aparátu, zkrátka to, že se nepovedl.

Patriarchální systém zplodil zmrzačeného muže, budování maskulinity spočívalo v procesu odlišování. Aby muž uznán tohoto jména, musel přetrhat všechna pouta

¹⁵ Badinterová, E.: *XY O mužské identitě*, s.2

s mateřským ženstvím. Situaci ještě zhoršila průmyslová společnost, když synům odvedla otce. Muže už neutvářeli muži. Přízrační otcové byli chabým identifikačním vzorem a často měli jen „symbolické postavení“. Synové zůstali odkázáni na matky, a tím se jejich potíže s odlišením od ní a uspokojením vlastního mužství ještě zkomplikoval. „Mužnost“ ohodnotili jako dokonce nebezpečná slova, synonyma bývalého útisku. Antipatriarchální reakce dala vzniknout muži, který ignoroval dědictví otcovské. Touto roztržičností strádá mnoho mužů.

4.2. O mužství

Je maskulinita biologickou daností nebo ideologickou konstrukcí? Tato otázka staví proti sobě zastánce biologického determinismu a kulturality, kteří se dnes nazývají „konstruktivisté“¹⁶.

Sociobiologické teorie postulují princip, že pohlaví je „antisociální silou“. Účelem dvou pohlaví není vzájemné porozumění, ale reprodukce. Právě v protikladné strategii týkající se reprodukce se nalézá konečné vysvětlení jejich povahy.

Alternativní model „samec nebo samice“ má své hranice. Kromě toho, že jsou embrya XX a XY až do šestého týdne anatomicky podobná, že muž a žena mají stejné pohlavní hormony – liší se pouze co do množství – vznikají genetickými anomáliemi i jedinci, u nichž je určení pohlaví a rodu obtížné. Tyto dvojznačnosti neurčitosti otevírají prostor pro dokazování, že to, co pohlaví spojuje, je mnohem důležitější než to, co je odlišuje.

Zformování samečka si vynutila jeho přirozená, univerzální a nezbytná danost: jeho narození z matky. Ona zvláštnost, že chlapec je fyzicky a psychicky živen osobou opačného pohlaví, předurčuje jeho osud složitější a dramatičtější než je tomu u dívky.

¹⁶ Badinterová, E.: *XY O mužské identitě*, s.30

Tím spíše, že v patriarchálním systému převládajícím ve světě po tisíce let byla vyzdvihována právě radikální odlišnost rolí a pohlavních identit.

V takovém schématu se dítě mužského pohlaví postupně stává opakem všeho. V prvních týdnech po narození přetrvává symbióza matky a dítěte, jak jen to mimoděložní život dovoluje. Jestliže chlapec může mateřskou lásku prožívat jako „přenos blaha“, stejně tak ji může pociťovat jako hrozbu, pokud matka neodpovídá na potřeby lásky uspokojivě. Správná míra mateřské lásky je otázkou tím rozhodnější, když jde o chlapce. Příliš lásky by mu mohlo zabránit stát se samcem, ale z jejího nedostatku může ochořet. A není už tak jisté, jestli výlučná důvěrnost matky a syna je pro něj výhodou.

Zatímco vztah matky a dcery v prvních měsících pocit identity u dívek zesiluje, chlapeček musí dělat všechno pro to, aby své protofeministické podněty potlačil. Chování, které společnosti definují jako správně maskulinní, spočívá v obranné taktice: strach z žen, strach dát najevo jakoukoliv zženštilost, včetně něhy, pasivity či starosti o druhé, je v podstatě obavou ze vzbuzení žádostivosti u druhého muže. Symbióza s matkou je blahodárná pro obě pohlaví, protože zde mají svůj původ něha, vřelost a náklonnost dospělého. Pokud má dítě tu smůlu, že jeho matka je „chladná“, bude jako dospělý neschopno dát do mezilidských vztahů přívětivost a bude často živit neuhasitelnou nenávist k sobě a k ženám.

Zvláštnost mužské identity oproti ženské identitě spočívá v etapě odlišení od mateřského ženství, které je nezbytnou podmínkou pocitu příslušnosti ke skupině mužů. Jejich podobnost a solidarita se budují zjetím odstupu od žen, v první řadě od té hlavní mezi nimi, od matky.

Někteří mluví o zradě, jiní o symbolickém zavraždění. V primitivní tlupě, již zmiňuje Freud, byla matkovražda dřívější než otcovražda¹⁷.

Proto obřízka je důležitá symbolika: je to rezignace na božskou bisexualitu a je zároveň známkou lidské a mužské konečnosti. Obřízkou se dává také matce na srozuměnou, že chlapec už jí nepatří a je to hlavně krok k první diferenciaci. Následující tři roky po chlapcově narození jsou zapotřebí k tomu, aby se syn oddělil od matky psychicky. A v tomto období chlapec potřebuje mužský vzor, aby mohl rozvíjet svou identitu. Soudí

¹⁷ Badinterová, E. 2005. *XY O mužské identitě*. Praha : Paseka. s. 56.

se, že mužská agresivita vůči ženám se dá vyložit jak reakce na onu předčasnou ztrátu a pocit zrady, který ji provází, a že pohrdání ženami pramení z niterného rozchodu, ne z arogance, ale ze strachu.

Na druhé straně čím víc jsou matky svým synům na obtíž svou nadměrnou láskou, tím více se synové strachují žen, utíkají před nimi a utlačují je.

Proces mužské identity musí dokončit muž - otec nebo dokonce skupina mužů. Jde o to, pomoci dítěti změnit jeho primární ženskou identitu na sekundární mužskou.

V patriarchální světě měli lidé na předělení mladého chlapce v muže vícero metod, avšak bylo patrné, že mužská identita se získává za cenu velkých obtíží.

- Chlapcovým úkolem bylo vymanit se v období předpuberty ze svého nevyhraněného dětství.
- Druhým společným rysem byla nutnost podstupovat zkoušky mužství se získává na konci zápasu - se sebou samým – a často zahrnuje fyzickou psychickou bolest.
- Třetím společným rysem tradičního utváření mužství je nulová nebo nevýrazná role otců.¹⁸

O maskulinizaci jinochů se zásadně starali starší mladíci nebo muži. Otec jakoby se bál přivodit chlapci utrpení nebo mu poskytnout radost. Syn, který pociťuje vůči otci nepřátelské pocity a musí je zahánět, se jednou sám jako otec bude obávat stejných postojů od svého syna, pramenících z téhož nevědomého komplexu. Ten se dá nazvat Izákovým komplexem.

4.3. Identita dnešního muže

¹⁸ Badinterová, E.: *XY O mužské identitě*, s. 71

Současný mužský ideál se za celá staletí nijak nezměnil. Je charakterizován čtyřmi imperativy formou sloganů¹⁹

- Nic zženštilého

Ačkoliv je známo, že muži mají stejné citové potřeby jako ženy, stereotypní mužská role je nutí k obětem a mrzačení jedné části jejich lidství. Protože muž, ten pravý, musí být prost veškeré ženskosti nežádá se po něm nic menšího než aby celou jednu část sebe sama zapudil.

- Pravý samec

Musí usilovat o nadřazenost nad ostatními. Mužství je poměřováno loktem úspěchu, moci a obdivu, která se jedinci dostává.

- Pevný dub

Je potřeba být nezávislý a spoléhat jen sám na sebe. Nikdy neprojevít dojetí či znaky ženské slabosti.

- K čertu se všemi

Zdůrazňuje povinnost být silnější než ti druzí, je-li potřeba i s použitím násilí. Musí působit zdáním odvahy či dokonce agresivity, ukazovat, že je odhodlán podstoupit všechna rizika, i když rozum a strach velí opačně. Navíc nebylo nikdy prokázáno, že násilí je vlastní mužské sexualitě. Psychologové uvádějí, že násilí je jev patologický a nikoliv projev virility, že je problémem rodu a nikoliv pohlaví.

Tento ideál mužství přijala většina kultur a vytvořila si vlastní modely.

4.4.Fenomén nového otcovství

Aby situace byla ještě složitější, poukazuje se na současnou tendenci k jednostranné maskulinizaci: svět je područí mužského uvažování a žena v boji za

¹⁹ Davidová,D.S.,Brannon,R.:*The forty-Nine Percent majority*,Addison-Wesley Publishing Copany,1976

rovnoprávnost povětšinou své ženství zapírá, aby uplatnila lépe mužské vlastnosti. Obě pohlaví se asimilovala a rozpustila v mužském světě.

„Otec se stal luxusem. Své tradiční psychologické funkce naplňuje stále méně a méně. Jeho materiální povinnosti přejímá matka, popřípadě instituce. Otcovský obraz se rozkládá, ale vytrácí se i konkrétní osoba otce. Kolik otců odešlo od dětí a na jak dlouho?“²⁰ (Luigi Zoja)

Dnešnímu muži díky neúplné rodině chybí otec, vzor otce, podle kterého by mohl vychovávat své děti. Model z vlastního dětství mu nevyhovoval. Jeho přáním je snaha „napravit“ své dětství, neopakovat chování vlastního otce, který byl „chladný a odměřený“. Současný otec je po narození dítěte tím mateřštější, čím více reaktivuje veškeré prvotní vztahy se svou matkou. Čím více se muž oddá své ženskosti, tím víc se s dítětem sblíží a je lepším otce. Otcové se starají o děti ve věku prvních šesti měsíců stejně dobře jako matky²¹ a téměř jako matky²². Navíc otec má víc než matka hrát si s úplně maličkým dítětem a jeho hry jsou obecně více stimulující a vzrušující.²³

Mezi chováním otce a matky je i jiný rozdíl: otec se chová odlišně ke kojenci samčímu a samičímu, hlavně od prvního roku věku.

Výhody tohoto nového typu otcovství u současných mužů je nasnadě, žádná potřeba barbarských rituálů k jeho odloučení od matky a k přechodu d světa mužů. Od smutku a bolesti maskulinizace ho uchrání úzké vztahy s otcem, už od narození.

Avšak tato, otcovská revoluce, musí mít podporu v lepších, demokratičtějších vztazích ve dvojici, nestačí pouze dobrá vůle jednotlivců. Angažovanost otce závisí tak na dobré vůli matky. Jenže hodně žen si nepřeje, aby se partner o děti více staral. Mnoho žen zdůvodňuje své odmítavé postoje neschopností manžela, který jim spíše přidělá práci než pomůže. V hloubi duše však svou mateřskou převahu pocítují jako moc, o niž se nechtějí dělit, a to i za cenu psychického a vyčerpání.

²⁰ Zoja, L. 2005. *Soumrak otců*. Praha : Prostor. s. 191.

²¹ srov. práce T. B. Brazeltona, M. Ygmana, K. Pruett, F. Pedersona a další.

²² „Tříměsíční děti výborně reagují na otce i na matku podle stejného oboustranně regulovaného schématu... Otcové i matky vykazují stejnou schopnost s hrát s dítětem a upoutat jeho pozornost.“ Srov. M. Yogman, „La Presence du père“, *Autrement*, č. 72, 1985, s. 143-144

²³ srov. dtto, s. 144

O existenčních otázkách, o důvodech k obavám, zvláště osamělých otců svědčí dotazy na sebe samé „Budu vůbec – dobrým – otcem?“²⁴Zvláště, když výchova dosud byla nechávána na matce víc, než je rozumné.

Dnešní mladí muži jsou sice synové zmužilejších žen a zženštilejších mužů, ale je načase začít opěvovat mužské ctnosti, jako je sebevláda, vůle k sebepřekonání, vzdorovat útlaku...Jsou podmínkami tvoření, ale také důstojnosti. Patří ke každé lidské bytosti stejně jako ctnosti ženské.

²⁴ Quillen, Ch. 2002. *Jsem na dítě sám*. Praha: Albatros, s. 9.

5.USPOŘÁDÁNÍ VZTAHŮ ROLÍ MUŽE A ŽENY V RODINĚ

V tzv.tradičním modelu rodiny je muž chápán jako její výhradní živitel, jako někdo, kdo je silně orientován na sféru placené práce. Naproti tomu žena je pevně zakomponována v soukromé instituci rodiny. Toto „tradiční“pojetí se ale vlastně konstituuje až v moderní společnosti spolu s tím, jak se konstituuje sama tato společnost. V tradiční společnosti byly vztahy mezi mužem a ženou komplementární, jejich sociální role se doplňovaly tak, aby jednotka, kterou tvořili, byla schopna přežít. Muž a žena byla na sobě vzájemně závislí, jeden bez druhého by byl schopen fungovat jen stěží. V tomto smyslu byly jejich role daleko méně asymetrické, méně nerovnovážné než v období následujícím.

Moderní společnost ve skutečnosti vnesla do vztahů muže a ženy v rodině nové typy nerovností. Zatímco muži je vyhrazeno místo ve veřejné sféře, ve sféře placené práce, podnikání, politiky atd.,ženě je vymezeno místo v rodině a domácnosti. Sféra veřejná je přitom oceňována, hodnocena výše než sféra soukromá, sféra neplacené domácí práce, sféra domácnosti, péče o rodinu. Zatímco sféra veřejná je chápána jako „mužský“ svět, sféra soukromá jako svět „ženský“. Tyto sféry jsou pojímány jako sféry relativně separované, i když ve skutečnosti nikdy nebyly separované úplně, nikdy nebyly zcela uzavřené příslušníkům opačného pohlaví. Relativní rozdělení společnosti na sféru veřejnou a sféru soukromou, oddělení práce za mzdu od neplacené práce v domácnosti měla za následek výraznou genderovou segregaci.

Přítom žena tím, jak zabezpečuje chod domácnosti a zajišťuje péči o rodinu, vytváří nezbytné zázemí pro veřejné sféry. V tomto vztahu jsou na sobě oba – muž i žena vzájemně závislí. Žena na muži minimálně ekonomicky, muž na ženě v zabezpečení své každodenní existence, svých základních existenčních potřeb. V tomto smyslu je možné nahlížet i na její role jako na vzájemně se doplňující, jako na komplementární.

V čem tkví však zásadní rozdíl od uspořádání vztahů v tradiční společnosti? Zatímco základní referenční rámec mužovy identity tvoří v moderní společnosti placená práce, zaměstnání a výkon profese, zatímco je mužův status odvozován od jeho pozice

na trhu práce, muž se prezentuje a získává obdiv právě v závislosti na svém profesním zařazení - základní rámec identity ženy tvoří rodina a pozice a status ženy se odvíjí do pozice a statusu jejího muže, žena „se odvozuje“ od muže. Muž a žena nejsou v tomto případě rovnocennými subjekty. Jejich vzájemný vztah je zatížen vzájemnou symetrií. I když se na jedné straně doplňují - jejich role jsou komplementární, na druhé straně je aktivita a přínos jednoho - muže - hodnocen výše, oceňován více než aktivita a přínos druhého - ženy. V tomto „tradičním“ modelu jsou role muže a ženy sice v jisté, smyslu komplementární, ale zároveň jsou asymetrické.

5.1. Rodina – práce

Rodina představují dvě sféry, které jsou ve vzájemném vztahu, vzájemně se ovlivňují. V dřívějších úvahách na toto téma převládá názor, že se jedná o sféry separované²⁵. A tak problém skloubení práce a rodiny byl chápán jako ryze „soukromý“ problém těch, jichž se bezprostředně dotýkal²⁶.

Dlouhou dobu se vedly úvahy pouze na téma žena-práce-rodina. Některé feministické autorky dokazovaly, jak je žena-matka diskriminována za plnění své biologické role, jak je na trhu práce znevýhodňována oproti muži-otci²⁷. Poukazovaly na fakt, že žena je za svou biologickou roli sociálně „trestána“. S rozvojem tzv. men's studies, jejichž vznik iniciovala druhá vlna feminismu, je odhalováno, jak stávající sociální organizace práce, která je dána mužským principem, diskriminuje samotné muže, resp. tu část z nich, která se plně neidentifikuje s převládající patriarchální

²⁵ O tom viz např. O' Farrell, A.: *Ferber*, 1991, s. 42

²⁶ Např. za druhé světové války, kdy ženy musely nahradit chybějící mužskou pracovní sílu, byla Anglie schopna zorganizovat zapojení žen do sféry placené práce tak, že pro to byly ženám-matkám vytvořeny potřebné podmínky – předškolní zařízení pro děti, levné obědy v restauracích apod. (viz *Bilton*, česky, 1992). Obdobná situace nastala např. i v poválečném Československu, kdy ženskou pracovní sílu byla použita ke zvýšení výkonnosti ekonomického systému. I v tomto případě „vyšel“ stát ženám „vstříc“.

²⁷ Viz např. Oakley, A. 1974. *Women's Work: The Housewife, Past and Present*. New York.

kulturou a která chce v duchu fenoménu „nového otcovství“ naplnit roli otce novým obsahem.²⁸

Zatímco se zpravidla odhalují disproporce mezi časem, který tráví v práci ženatí a vdané versus svobodní a svobodně²⁹, na druhé straně se objevuje opačný fenomén – fenomén angažovaných, aktivních mužů-otců, kteří se výrazně orientují na svou rodinu, kteří chtějí pracovat s ohledem na potřeby rodiny, jimž však v tomto brání právě povaha sociální organizace práce. Hrozba ztráty zaměstnání, hrozba nezaměstnanosti „nutí“ zaměstnance – v převážné většině muže – setrvávat na pracovišti déle, než je zákonem stanovená pracovní doba. Mnozí muži pracují přesčas – zdánlivě „dobrovolně“.³⁰ Otcové, kteří pak chtějí být se svou rodinou, jsou vystavováni značnému sociálnímu nátlaku ze strany svých kolegů a v konečném důsledku i zaměstnavatele. Ocítají se tak v situaci dobře známe ženám – pociťují výrazné napětí mezi rolí zaměstnance a rolí rodiče, manžela. Na jiný moment, a to na nestejná očekávání partnerů, pokud jde o mužovu práci, upozornil v knize *Moderní rodina (mýty a skutečnost)* I. Možný³¹. V případě, že se muž silně identifikuje se svým zaměstnáním a setká se s nepochopením ženy, zákonitě vzrůstá v rodině napětí a bývá ohrožena sama její stabilita.³²

5.2. Muž v roli rodiče

Se vzrůstajícím průnikem žen na trh práce je v sociologii reflektována skutečnost, že dochází k podstatným změnám uvnitř rodiny. Mění se tradiční struktura rodiny, pozice a role obou partnerů v rodině, mění se celkové rodinné uspořádání.

Výzkumy, které byly zaměřeny na výzkum rodičovství – v 60. a ještě na počátku 70. let – pojímaly ženu jako osobu, která má výsadní a nezastupitelnou roli v péči o dítě, která je hlavním, nejdůležitějším činitelem v jeho socializaci. Předpokládalo se, že pečující a kompetentní matka je klíčovou osobou pro úspěšný sociální, emocionální a

²⁸ Viz např. Lamb, 1986. Abbot 1998. Ferber 1991.

²⁹ Ženatí muži pracují obvykle déle než svobodní, pro ženy však platí naopak. Srov. Gelles 1998, s. 332

³⁰ Tento fenomén je označován jako „prezientismus“ coby opak absentérství.

³¹ Možný, 1990, s. 112

³² Maříková H.: *Muž v rodině: Democratizace sféry soukromé*, Praha, 1999

rozumový vývoj dítěte. V té době byl muž-otec objektem výzkumu zcela výjimečně. Tehdejší výzkumy se opíraly převážně o zprostředkované informace o otcích, o informace poskytnuté manželkami nebo partnerkami či dětmi. Výzkumy ve druhé polovině 70.let, které byly zaměřeny na roli otce, dospěly k závěru, že otec je rovněž velice podstatným a důležitým činitelem ve vývoji dítěte, je nebo dokáže být stejně kompetentním rodičem jako je žena v péči o děti a při jejich výchově.

Otec už není pojímán jako stejně schopný, pečovatel a vychovatel jako žena. Odborníci ukazovali na skutečnost, která nebyla dosud akceptována, že pokud se má mezi dítětem a otcem vytvořit silný citový vztah, silná vazba, musí se otec dítěti věnovat od nejranějšího dětství. Objevil se i názor, že chování, které se označuje jako instinktivní u ženy, je vrozeno i mužům. Rodičovské dovednosti a schopnosti nejsou považovány za vrozené, ale spíše osvojené, tvarované v průběhu vykonávání dané aktivity, činnosti. Je pravdou, že matky se o své dítě obvykle starají více, bývají tudíž obvykle více citlivé a vnímavé k potřebám dítěte. Následkem toho mají otcové i nižší sebedůvěru ve své rodičovské schopnosti. Avšak matky mají větší odpovědnost v péči o mladší děti nejen proto, že akceptují takto nadefinovanou a předepsanou sociální roli, ale i proto, že jejich partneři neprojevují a ani se nesnaží projevat v tomto směru nějakou kompetenci. Ale pokud okolnosti muže-otce „postrčí“ či „donutí“ pečovat o dítě s patřičnou odpovědností, nebo pokud oni sami přehodnotí, redefinují svou otcovskou roli, pak jsou schopni pečovat o své dítě zrovna tak jako matky, jsou naprosto „rovnocennými“ rodiči jako ony. Otcové i matky se věnují svým dětem nejvíce, pokud jsou malé. Pokud aplikujeme na vztah otec-dítě generové hledisko, pak zjišťujeme, že otcové trávívají se svými syny více času než se svými dcerami a to bez ohledu na věk dítěte.

5.3.Dělbba práce v domácnosti

Domácnost je tradičně spojována se ženou, je považována za sféru, v níž žena dominuje a za jejíž fungování nese plnou odpovědnost. Dělbba práce v domácnosti úzce souvisí s dělbou práce podle pohlaví. V určitých kulturách vykonávají určité práce pouze

ženy, v jiných je naopak vykonávají pouze muži. Obsah pojmu domácí práce se mění, „posunuje“ v souvislosti s proměnou uspořádání vztahů a rolí mezi muži a ženami. Ačkoli dělba práce podle pohlaví je univerzální, obsahy pojmů ženská a mužská práce varíují.

Sociologické výzkumy na téma dělba práce v domácnosti se v naprosté většině případů zaměřují na ryze ženské práce, tj. na práce vykonávané tradičně ženami, za které je v našem kulturním okruhu považováno vaření, praní, nákupy apod. a zcela – mnohdy záměrně opomíjí „mužské“ činnosti, mužskou práci, jakými je běžná údržba domácnosti, oprava auta, péče o zahradu apod. Výzkumy jsou na téma podílu mužů na domácích pracích jsou vlastně redukovány na zjišťování participace na „ženských“ domácích pracích. V této souvislosti bývá obvykle zjišťováno, jaký je vztah mezi participací mužů, jejich věkem vzděláním apod.

Nárůst participace mužů na domácích pracích tam, kde žena pracuje, je dán faktem, že ženy na domácnost vynakládají méně času. Vzájemný poměr mezi časem muže a ženy se mění ve prospěch mužů, ale to proto, že ženy dělají v domácnosti méně. Muži, jejichž partnerky pracují, trávívají domácími pracemi přesto daleko méně času než jejich zaměstnané partnerky. Z hlediska životního, resp. rodinného cyklu bylo zaznamenáno, že nejmenší rozdíl v čase vynaloženého na domácí práce je mezi muži a ženami v období, kdy manželé ještě nemají děti. Při zjišťování vlivu zaměstnání na participaci mužů v domácnosti se prokázalo, že úředníci, dělníci, často i manažeři, kteří mají tzv. pevnou pracovní dobu, nebo kteří jsou příliš časově vytíženi, participují na domácích pracích méně než někteří specialisté, kteří si mohou sami vytvářet svůj rozvrh času, kteří mají tzv. pružnou pracovní dobu. Pravděpodobnost, že muž bude participovat na domácích pracích vzrůstá, když muž vykonává profesi s pružnou pracovní dobou – většina specialistů, odborníků – a když jeho otec se aktivně podílel na domácích pracích. Výzkumy týkající se mužů a jejich ochoty, resp. „záliby“ v „dělání domácích prací“ dospěly na obecné úrovni k obdobným výsledkům jako výzkumy týkající se žen. Některým mužům dělání domácích prací nevádí, jiní je dělají poměrně rádi a jiní zase naopak neradi.

Muži neparticipují na domácích pracích hlavně ze dvou důvodů: pro muže je těžké dělat něco, co je v dané kultuře nadefinováno jako „ženské“ a ženám zase obvykle

činí problém „svěřit“ mužům výkon těchto činností, zejména když to znamená snížení standardu vykonávaných prací. Neúčast mužů na domácích pracích je tedy záležitostí jak mužů, tak i žen. Podle jiné úvahy by mnohé ženy pomoc partnera v domácnosti uvítaly, resp. ji vyžadují, ale bezúspěšně. Mnozí muži pojmají domácí práce jako monotónní, nudné činnosti, které jsou degradující, odporné anebo jsou naopak příliš triviální. Odmítají na nich participovat s odůvodněním, že jdou příliš nešikovně, že je neumí, jinými slovy musí být „zaučeni“, že je vykonají až tehdy, až oni budou chtít, že pro ně nehodí, že mají na práci jiné důležitější věci apod.

Podle některých výzkumů však určité činnosti, jako je například vaření, či hraní s dětmi zábavou, zatímco pro ženy spíše povinností. Problémem s dělbou práce se vyskytuje hlavně v *rodinách objektivně přetížených*, kde oba partneři jsou výrazně pracovní či společensky angažovaní a na běžný provoz jim nezbývá čas ani síly.

Dělba práce v domácnosti vykazuje přes relativně rostoucí participaci mužů na domácích pracích stále ještě rysy nerovnosti. Rodina a domácnost je oblastí, v níž se i nadále produkuje a reprodukuje „nerovná“ dělba prací, povinností a pravomocí podle „pohlaví“. Uspořádání a systém rolí v rámci rodiny se v moderní společnosti rozvolnil, stal se značně dynamický. Doposud v něm ale nebyla nalezena optimální poloha vyhovující oběma stranám.

ANALÝZA DAT

6.MUŽI A ŽENY V KLASICKÉM SOCIOLOGICKÉM VÝZKUMU³³

Tato část práce je založena na analýze primárních dat z následujících čtyř reprezentativních sociologických výzkumů, které můžeme rozložit do dvou skupin, a to podle velikosti a složení cílového souboru, z něhož byl proveden výběr zkoumaného vzorku:

- a) Cílovým výzkumným souborem byla celá dospělá populace naší republiky:

Výzkum „*Rodina 1994.Sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny*“ (zkráceně „Rodina 94“) proběhl v rámci dlouhodobého výzkumného programu ISSP a v České republice a byl realizován v září 1994 na reprezentativním náhodně vybraném vzorku dospělé populace (1024 respondentů).Koordinátorem výzkumu byl Sociologický ústav AV ČR v Praze.

Výzkum „*Rodina 1996*“ představuje reprezentativní výzkum 1469 mužů a žen vybraných z dospělé populace České republiky kvótním výběrem dle znaků pohlaví, věku, vzdělání a regionu, který byl proveden v SoÚ AV ČR za spolupráce nadace Hestia a „Střediska empirických výzkum

Naformátováno: Odrážky a číslování

- c) Cílovým souborem byla jen ekonomicky aktivní populace

Výzkum „*Ženy a muži na trhu práce.Sociologický výzkum pracovních vztahů a postojů zaměstnaných žen a mužů*“ (zkráceně „Trh 95“) byl proveden v SoÚ na podzim 1995 na reprezentativním vzorku 987 respondentů vybraným kvótním výběrem (dle pohlaví, věku, vzdělání a regionu) z ekonomicky aktivní populace.

³³Oficiální data jsou převzata z textů Working Papers H.Maříková *Muž v rodině*,1999

Výzkum „*Muži a ženy s vysokoškolským diplomem. Sociologický výzkum života i práce mužů a žen s vysokoškolským vzděláním v české společnosti*“ (zkráceně „VŠ 98“) byl realizován v SoÚ na podzim 1998 na reprezentativním vzorku 1908 ekonomicky aktivních mužů a žen s vysokoškolským vzděláním dle věku, struktury vysokoškolského vzdělání a typu místa bydliště.

b) Data z vlastní ankety, dotázaných 60 respondentů, mužů i žen, vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných v březnu 2006.

Varianta/ Pohlaví		muži	ženy
Věk	18-29	5	3
	30-44	10	15
	45-59	10	8
	60+	5	4
Vzdělání	vyučení	2	1
	středoškolák	15	14
	vysokoškolák	13	12

Ve vlastní anketě byly použity otázky, které byly kladeny respondentům z deklarovaných Výzkumů, které zahrnovali otázky, které lze komparovat v rámci 22 participujících zemí v ISSP. Respondenti vlastní ankety byli starší 18 let. Převažovala tendence k homogamii vzdělání obou partnerů nebo muž měl. Vyšší vzdělání než partnerka. Nejčastěji se v rodině vyskytovaly dvě děti, rodiče pečovali o menší děti nebo o dospívající. Náboženské vyznání bylo z 90% buď v kategorii římsko-katolického vyznání nebo bez vyznání, přičemž ženy se hlásily k vyznání z 36% a muži jen z 29%. Respondenti byli většinou zaměstnání ve státním podniku nebo soukromém sektoru tuzemského vlastníka, ve veřejném sektoru pracovalo více žen než mužů. Muži se odlišovali od žen významně v podílu podnikání, ženy jen 3%, muži 12%. Ženy i muži se sami identifikovali se střední vrstvou.

Výsledky vlastní analýzy byly vyhodnoceny standardní statistickou metodou.

6.1. Rodina a pracovní závazky

Porovnáme – li data z jednotlivých výzkumů týkajících se orientace dotázaných mužů a žen na rodinu či na práci, pak zjišťujeme, že podíl těch, kteří kladou větší důraz na rodinu než na práci (viz vždy součet prvních dvou variant, tj. varianty „přednost rodině“ a „spíše rodině“) nevykazuje přes nestejnost dotázaných nevelké rozdíly.

Otázka: “Zhodnoťte, prosím, své rodinné a pracovní závazky a uvažte, kterým dáváte přednost nebo zda jsou pro Vás rovnocenné?”

Varianty odpovědí: 1 - dávám přednost rodině; 2 - věnuji se rodině i práci, ale spíše dávám přednost rodině; 3 - věnuji se stejně rodině i práci; 4 - věnuji se rodině i práci, ale spíše dávám přednost práci; 5 - dávám přednost práci

Tabulka 1.1. Rodinné a pracovní závazky (v %)

Varianta/ Pohlaví	Přednost rodině	Spíše rodině	Stejně rodině	Spíše práci	Přednost práci	Řádky celkem
Muži	7,0	33,9	38,0	18,6	2,4	49,1
Ženy	16,6	46,7	29,2	6,3	1,2	50,9
Sloupce celkem	11,9	40,4	33,5	12,4	1,8	100,0

Pramen: Rodina 1996. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 1.2. Rodinné a pracovní závazky (v %)

Varianta/ Pohlaví	Přednost rodině	Spíše rodině	Stejně rodině	Spíše práci	Přednost práci	Řádky celkem
Muži	13,5	32,1	28,6	16,4	9,4	47,5
Ženy	28,8	41,4	20,6	4,7	4,4	52,5
Sloupce celkem	21,6	37,0	24,6	10,3	6,8	100,0

Pramen: Rodina 1994, Sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny. Základní data z výzkumu. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 1.3. Rodinné a pracovní závazky (v %)

Pramen: Ženy a muži na trhu práce. Sociologický výzkum pracovních vztahů a postojů zaměstnaných žen a mužů.

Varianta/ Pohlaví	Přednost rodině	Spíše rodině	Stejně rodině	Spíše práci	Přednost práci	Řádky celkem
Muži	11,0	28,4	31,4	18,8	10,4	49,1
Ženy	28,9	40,0	22,6	5,3	3,1	50,9
celkem	20,	34,3	27,0	11,9	6,7	100,0

Číselník. 1995. Praha, SoÚ AV ČR

V souvislosti s věkem bylo statisticky prokázáno, že čím jsou ženy a muži mladší, tím více se orientují na rodinu, což souvisí s jejich životním a rodinným cyklem.

6.2.Zvládání rodinných a pracovních povinností

Muži a ženy se od sebe výrazně neodlišují, pokud jde o zvládání rodinných a pracovních povinností. Obě pohlaví zhruba shodně tvrdí, že zvládají jak práci, tak rodinu. Pokud zvládají pouze jednu ze sfér, pak je to práce, pracovní povinnosti spíše než povinnosti vážící se k rodině. Procentuálně zhruba stejně jsou muži a ženy zastoupení i u variant „obojí zvládám napůl“ a „mám všude problémy“.

Otázka: „Jak zvládáte pracovní a rodinné povinnosti?“

Varianty odpovědí: 1 – obojí zvládám bez větších problémů; 2 – dobře zvládám pracovní povinnosti, ale šidím rodinu; 3 – dobře zvládám rodinnou zátěž, ale šidím práci; 4 – zvládám obojí tak na půl, 5 – mám problémy v práci i v rodině, nedá se to zvládnout.

Tabulka 2.1. Zvládání rodinných a pracovních povinností (v %)

Varianta/ Pohlaví	Zvládám obojí	Zvládám práci	Zvládám rodinu	Obojí napůl	Problémy všude	Řádky celkem
Muži	62,6	21,6	0,7	13,6	1,5	49,1
Ženy	63,2	15,0	2,3	17,1	2,3	50,9
Sloupce celkem	62,9	18,2	1,5	15,4	1,9	100,0

Pramen: Ženy a muži na trhu práce. 1995. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 2.2. Zvládání rodinných a pracovních povinností (v %)

Varianta/ Pohlaví	Zvládám obojí	Zvládám práci	Zvládám rodinu	Obojí napůl	Problémy všude	Řádky celkem
Muži	55,4	29,5	1,3	12,6	1,3	51,5
Ženy	62,8	17,4	1,6	17,2	1,1	48,5
Sloupce celkem	59,0	23,6	1,4	14,8	1,2	100,0

Pramen: Muži a ženy s vysokoškolským diplomem. 1998. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 2.3. Zvládání rodinných a pracovních povinností (v %)

Varianta/ Pohlaví	Zvládám obojí	Zvládám práci	Zvládám rodinu	Obojí napůl	Problémy všude	Řádky celkem
Muži	58,3	38,6	10,4	8,7	1,4	117,4
Ženy	65,1	29,3	1,3	3,5	0,8	108,8
Sloupce celkem	61,7	34,0	5,9	6,1	1,1	100,0

Pramen: Vlastní anketa. 2006.

Kombinace práce a úplné rodiny nepředstavuje vzájemnou překážku výkonu povolání. V úplné rodině s oběma rodiči se daří lépe zvládat pracovní a rodinné povinnosti než v rodinách ostatních. Otázkou však zůstává, za jakou cenu. Zda je to za cenu toho, že žena se vzdá zcela či „jen“ částečně „obětuje“ pro rodinu na úkor svého povolání anebo zda dojde mezi partnery k dohodě o podílu na rodinných povinnostech, aby neexistovala mezi mužem a ženou výrazná disproporce anebo, aby nebyla tak vnímána.

6.3. Role živitele

Za živitele rodiny je tradičně považován muž. Z uvedeného přehledu je zřejmé, že muži dosahují daleko vyšších příjmů než ženy, i když se tento rozdíl zmenšuje.

Otázka: „Kdo vydělává víc peněz?“

Varianty odpovědí: 1 – muž vydělává mnohem více; 2 – muž vydělává trochu více; 3 – vyděláváme zhruba stejně; 4 – žena vydělává trochu více; 5 – žena vydělává mnohem více.

Tabulka 3.1. Kdo vydělává více peněz? (v %)

Varianta/ Pohlaví	Muž mnohem víc	Muž trochu víc	Stejně	Žena trochu víc	Žena mnohem víc	Řádky celkem
Muži	38,4	37,4	15,2	5,7	3,4	49,9
Ženy	40,6	38,6	12,4	7,0	1,3	50,1
Sloupce celkem	39,5	38,0	13,8	6,4	2,4	100,0

Pramen: Rodina 1994, Sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny. Základní data z výzkumu.
Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 3.2. Kdo vydělává více peněz? (v %)

Varianta/ Pohlaví	Muž mnohem víc	Muž trochu víc	Stejně	Žena trochu víc	Žena mnohem víc	Řádky celkem
Muži	42,0	40,6	7,1	8,0	2,1	50,1
Ženy	46,3	35,1	14,3	2,8	1,5	49,9
Sloupce celkem	44,3	37,9	10,7	10,8	1,8	100,0

Pramen: Vlastní anketa. 2006.

6.4. Stereotyp muže živitele?

Otázka: „Pokládáte se za živitele/živitelku své rodiny?“

Varianty odpovědí: 1 – ano, rodina zcela závisí na mém příjmu; 2 – ano, rodina také závisí na mém příjmu; 3 – ne, partner/ka je živitelem/kou rodiny

Ve vnímání role živitele došlo v naší populaci k posunu – muž ztratil své výsadní postavení a stal se z něho spoluživitel.

Tabulka 4.1. Živitel/ka rodiny (v %)

Varianta/ Pohlaví	Ano,zcela	Ano,zčásti	Ne, partner/ka je živitelem/kou	Řádky celkem
Muži	42,0	40,6	7,1	50,1
Ženy	46,3	35,1	14,3	49,9
Sloupce celkem	44,3	37,9	10,7	100,0

Pramen: Rodina 1994, Sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny. Základní data z výzkumu. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 4.1. Živitel/ka rodiny (v %)

Varianta/ Pohlaví	Ano,zcela	Ano,zčásti	Ne, partner/ka je živitelem/kou	Řádky celkem
Muži	36,2	61,3	2,5	50,1
Ženy	20,8	59,6	19,6	49,9
Sloupce celkem	28,5	60,5	11,0	100,0

Pramen: Vlastní anketa. 2006

Ve čtvrtině rodin se muži považují za živitele rodiny. Naprostá většina českých rodin má tzv.dvoupříjmový systém. Procento žen v domácnosti je u nás velmi nízké. Pouze s jedním příjmem by česká rodina sotva dosáhla běžného materiálního standardu.

6.5.Stejné povinnosti v péči o domácnost

S výrokem, že muž a žena by měli mít stejné povinnosti v péči o domácnost souhlasí rozhodně víc mužů, než kolik jich fakticky ony stejné povinnosti má. S tímto názorem plně souhlasí téměř každý šestý muž (a každá třetí žena) a spíše souhlasí zhruba polovina dotazovaných mužů. To znamená, že 2/3 mužů jsou spíše pro stejné povinnosti než proti, přestože v reálném životě se zpravidla chovají naprosto odlišně.

Tabulka 5.1. Stejně povinnosti v péči o domácnost (v %)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše nesouhlasí	Spíše souhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	17,3	48,8	26,0	8,0	47,9
Ženy	34,5	49,4	13,4	2,8	52,1
Sloupce celkem	26,2	49,1	19,4	5,3	100,0

Pramen: Rodina 1996. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 5.2. Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a rodinu(%)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše souhlasí	Spíše nesouhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	36,1	49,9	9,2	4,8	47,9
Ženy	46,1	41,3	11,2	1,4	52,1
Sloupce celkem	41,1	45,6	10,2	3,1	100,0

Pramen: Vlastní anketa. 2006

S předchozím zjištěním příliš nekoresponduje postoj mužů a žen týkající se akceptace tradiční role muže a ženy v rodině. Viz následující dvě tabulky.

Tabulka 5.3. Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a rodinu(%)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše nesouhlasí	Ani souhlasí ani nesouhlasí	Spíše souhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	23,8	31,6	22,8	16,4	5,4	49,3
Ženy	22,7	28,7	21,0	19,2	8,3	50,7
Sloupce celkem	23,3	30,1	21,9	17,8	6,9	100,0

Pramen: Rodina 1994. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 5.4. Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a rodinu(%)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše souhlasí	Spíše nesouhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	18,1	41,2	34,7	6,0	47,9
Ženy	12,7	36,1	37,8	13,3	52,1
Sloupce celkem	15,3	38,6	36,3	9,8	100,0

Pramen: Rodina 1996. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 5.5. Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a rodinu(%)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše souhlasí	Spíše nesouhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	15,2	43,3	36,2	5,3	47,9
Ženy	10,6	38,1	39,6	11,7	52,1
Sloupce celkem	12,9	40,7	37,9	8,5	100,0

Pramen: Vlastní anketa. 2006

6.6. Role rodiče – výchova a péče o dítě

V oddíle bude nahlíženo na roli rodiče a výchovu dítěte přes postojové otázky, na odhalení vžitých stereotypů našeho myšlení, vážícího se k této oblasti. Muži a ženy se odlišují při vnímání své důležitosti a důležitosti toho „druhého“ coby rodiče při výchově dítěte. Muži kladou důraz na přítomnost a důležitost obou rodičů při výchově dítěte, poukazují tím nepřímo na svůj význam a důležitost. Ženy s v otázce výchovy dětí a úlohy v ní projevují v porovnání s muži jako konzervativnější, protože se nechtějí vzdát svého výsadního postavení při výchově.

Tabulka 6.1. Kdo se nejvíce věnuje/věnoval dětem (v%)

Varianta/ Pohlaví	Především žena	Oba společně	Především muž	Někdo jiný z rodiny	Řádky celkem
Muži	65,7	31,8	1,9	0,7	46,6
Ženy	66,8	31,0	0,9	1,3	53,4
Sloupce celkem	66,3	31,4	1,3	1,0	100,0

Pramen: Rodina 1996. Praha, SoÚ AV ČR

V úplných rodinách se muži obvykle neangažují v každodenní základní péči o děti, ale když si to vynutí situace rodiny – nepřítomnost manželky, jsou schopni se o děti postarat a věnovat se jim. Je-li analyzován vztah otec-dítě z generačního pohledu, věnují se současní otcové svým dětem stejně jako jejich otcové, většinou ale ještě více. Existují muži, pro které je dítě v životě to nejdůležitější a jsou ochotni se jim plně věnovat. Tito muži jsou jakýmsi „prototypem“ „nového otce“.

Tabulka 6.2. Kdo se nejvíce věnuje/věnoval dětem (v%)

Varianta/ Pohlaví	Především žena	Oba společně	Především muž	Někdo jiný z rodiny	Řádky celkem
Muži	58,2	41,0	0,6	0,2	46,6
Ženy	60,5	38,5	0,4	0,6	53,4
Sloupce celkem	59,4	39,8	0,5	0,4	100,0

Pramen: Vlastní anketa. 2006

6.7. Jsou oba rodiče stejně důležití nebo je jeden z rodičů důležitější ?

Celkově se muži ve svém postoji k možné záměně rolí projevují jako více chybí popis a číslo tab.tradiční v porovnání se ženami.

Tam, kde by muži nebo ženy mohli něco „získat“, jsou pro změnu. Naopak tam, kde by mohli něco „ztratit“, lpí na vžitých vzorcích jednání, na tradičním obsahu jimi zastávaných rolí. Muži a ženy jsou si podobní, pokud jde o nekonzistentnost jimi zastávaných postojů a deklarovaných názorů.

Tabulka 7.1. Dítě může vychovávat stejně dobře jen jeden z rodičů jako oba společně (v %)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše nesouhlasí	Ani souhlasí ani nesouhlasí	Spíše souhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	6,7	15,4	15,2	37,1	25,6	49,0
Ženy	11,1	20,2	13,8	33,3	21,6	51,0
Sloupce celkem	8,9	17,9	14,5	35,2	23,5	100,0

Pramen: Rodina 1994. Základní data z výzkumu. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 7. 2. Dítě může vychovávat stejně dobře jen jeden z rodičů jako oba společně (v %)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše nesouhlasí	Spíše souhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	12,4	40,9	32,5	14,2	47,9
Ženy	12,5	34,6	37,5	15,4	52,1
Sloupce celkem	12,5	37,6	35,1	14,8	100,0

Pramen: Rodina 1996. Praha, SoÚ AV ČR

Tabulka 7.3. Dítě může vychovávat stejně dobře jen jeden z rodičů jako oba společně (v %)

Varianta/ Pohlaví	Určitě souhlasí	Spíše nesouhlasí	Spíše souhlasí	Určitě nesouhlasí	Řádky celkem
Muži	26,3	24,3	40,8	8,6	47,9
Ženy	29,6	26,6	38,4	5,4	52,1
Sloupce celkem	27,9	25,5	39,6	7,0	100,0

Pramen: Vlastní anketa 2006

Ve většině rodin funguje smíšený model péče o děti, kdy o děti pečuje žena, věnuje se jim v době mužovi nepřítomnosti. Otec se jim věnuje nejčastěji v oblasti volného času. Ve většině případů nejsou podíly ženy a muže na péči o dítě a na jeho výchově rovnocenné. Genderová nerovnost platí i pro míru odpovědnosti za výchovu a vývoj dětí, který nadále zůstává ve větší míře na ženě. Pokud se však porovnává podíl „pomoci“ v oblasti péče o domácnost a oblastí péče o děti a jejich výchovu, pak v této poslední muži participují nejvíce.

Vlastní anketa v podstatě potvrdila výsledky uvedených reprezentativních sociologických výzkumů. Výraznější bylo zjištění, že v české rodině se nepřikládá nezávislosti žen velký verbální význam, pokud jde o tuto problematiku v praxi, pak si ji lidé uvědomují jako významnou.

Současní dělba práce domácích prací uvnitř rodiny se stále podobá tradičnímu modelu, muži teoreticky tvrdí větší angažovanost na práci v domácnosti a při výchově dětí, ale přitom trvají na klasickém uspořádání v rodině. Z toho vyplývá určitá idealizace postojů muže v rodině, která je potvrzována výsledky ankety. Nicméně z tohoto poznatku lze usoudit změnu myšlení mužů, která se projeví v budoucích generacích rodin jako změna své dosavadní mužské role.

Doposud sice stávající modely rodinného soužití se mění nepatrně, protože jsou podmíněny setrvačností stereotypů genderových rolí a které společnost akceptovala v průběhu historického vývoje. Je reálný předpoklad, že instituce manželství je otevřena pro řadu změn, které sice nastartují pravděpodobně generace dnešních středoškoláků. Je

také možné, že budou koexistovat spolu stávající struktury manželských vazeb, ale i nové formy partnerského soužití.

*Vyšší vzdělání než partnerka. Nejčastěji se v rodině vyskytovaly dvě děti, rodiče pečovali o menší děti nebo o dospívající. Náboženské vyznání bylo z 90% buď v kategorii římsko-katolického vyznání nebo bez vyznání, přičemž ženy se hlásily k vyznání z 36% a muži jen z 29%. Respondenti byli většinou zaměstnání, většinou v státním podniku nebo soukromém sektoru tuzemského vlastníka, ve veřejném sektoru pracovalo více žen než mužů. Muži se odlišovali od žen významně v podílu podnikání, ženy jen 3%, muži 12%. Ženy i muži se sami identifikovali se střední vrstvou.

Výsledky vlastní analýzy byly vyhodnoceny standardní statistickou metodou.

ZÁVĚR

Zdokonalit rodinu je ta nejtěžší, nejkomplicovanější práce na světě, stejně jako výchova v rodině.

Nelze uskutečnit jednoznačný závěr o povaze změn v rodině, protože hodnocení vyžaduje srovnání jednak názorové a postoje roviny a roviny každodenní praxe a jednak nahlížení roviny subjektivní s rovinou sociální (zejména rovinou sociální organizace práce).

Příklon k pokrokovým změnám v rodině, které by uvítaly zejména ženy, je v těch rodinách, kde by mohli muži a ženy něco „získat“.

Model moderního soužití partnerů česká společnost zatím nemá. V realitě funguje tzv. model smíšený, který obsahuje jednak prvky starého (tradičního), tak nového (moderního) modelu. Pro tento model je charakteristické, že oba partneři pracují, pro oba práce má důležitou hodnotu s tím, že pro muže bývá práce důležitější než pro ženu a je to on, kdo se případně věnuje pracovní kariéře.

Ale vše nasvědčuje tomu, že nikdo z rodiny se nechce vracet ke stereotypu muže jako živitele rodiny. Dnes nejde jen o to rodinu uživit, ale zajistit jistý životní standard, udržet určitou životní úroveň.

V domácnostech stále převládá spíše asymetrie dělby práce v neprospěch ženy. Zastupitelnost rolí v domácnosti a rodině je hodně diskutována, ale jen částečně realizována. Změny, které se v našich mladých rodinách odehrávají, jsou spíše pozvolné, ale je důležitým zjištěním, že nedochází k regresi, tzn. neobnovují se „staré pořádky“ ve smyslu návratu žen do domácností.

Nicméně stále v české rodině je dána určitá předpojatost, že provoz rodiny a zaměstnání ve svém souběhu žena zvládne, muž již ne. Domácí práce si žena ještě ztěžuje tím, že pomoc manžela odmítá a nechce se vzdát svých nároků na pořádek. Tato genderová nerovnost pak může vnést do rodiny konflikt a je to nakonec muž, který na tuto situaci doplácí, zejména, po rozvodu, kdy se rozhoduje o tom, komu bude po rozchodu svěřeno do péče dítě.

Vzor chování obou partnerů se mění v naší současné rodině spíše pod tlakem ekonomických a sociálních dopadů transformace (po roce 1989) než reakcí na modely odjinud jako třeba rodina západní, která prošla jiným vývojem.

Společnost stojí na mužích a ženách. Ženy dovedly za poslední desetiletí změnit své postavení ve společnosti velmi podstatně.

Mužův růst je skutečný a náročný proces, jehož obtížnost je ztěžována stavem společnosti, ve které působí morální vakuum. Je také možná částečně důsledkem nedostatečného citového spojení mezi otcem a synem, vztahem, který je snad nejvíce formujícím vztahem v životě muže. Tento vztah určuje rozvoj synovy mužské identity a je hlavním způsobem předávání hlavních zásad a životních hodnot.

Je také důležitá spolupráce mužů a žen, a tak nezbude nic jiného než aby ženy a muži společně vyrostli v osobnosti emocionálně zralé, dospělé a vzdělané a výsledkem by pak byly zdravější rodiny a mezilidské vztahy obecně.

SHRNUTÍ

Po úvodní teoretické části, kde je vymezen předmět a cíl zájmu, vymezeny základní pojmy vztahující se k generovému zkoumání rodiny, následuje část analytická. Zde byla využita data z reprezentativních sociologických výzkumů, jednak data z vlastního šetření.

Závěrečná kapitola obsahuje podstatná zjištění týkající se preferencí mezi rodinou a prací u mužů a žen, role živitele, role rodiče, dělby práce v domácnosti apod. Z nich vyplývá, že změny, které se v rodině odehrávají, jsou spíše pomalé, pozvolné, nemají charakter skoku. V určitém směru jsou muži a ženy schopni akceptovat atributy moderního typu rodiny, v jiném nikoli. Tam, kde jedni nebo druhí mohou získat, jsou pro změnu, tam, kde ztrácejí, jsou pro zachování (konzervaci) stávajících poměrů. V realitě nejčastěji funguje tzv. model smíšený, pro nějž je charakteristické, že sice pracují oba partneři, ale současně je zachována asymetrie dělby práce i asymetrie odpovědnosti za chod domácnosti a výchovu dětí v neprospěch ženy. Pokud porovnááme podíl „pomoci“ ve sféře péče o domácnost se sférou péče o děti a sférou jejich výchovy, pak ve druhé oblasti muži participují o něco více. Asymetrie dělby práce v domácnosti a dělby rolí v rodině, která je za „normálních“ okolností (za běžného fungování rodiny) nevýhodná spíše pro ženy, se v okamžiku rozpadu manželství, resp. rozvodu může obrátit proti mužům, kteří zatím bývají méně úspěšní, žádají-li o svěřením dítěte či dětí do výchovné péče.

Zhruba 1/6 populace lpí na zcela tradiční představě muže coby živitele rodiny. Přibližně každý čtvrtý muž pak sebe sama považuje skutečně za výlučného živitele rodiny. Ve většině rodin jsou však muž a žena partnery, pokud jde o finanční zabezpečení chodu domácnosti i pokud jde o sféru rozhodování v rodině.

SUMMARY

An introductory theoretical chapter that defines the subject and objective of research interest, describes and determines basic terms related to the gender investigation into a family, is followed by an analytic part. The latter uses data from both representative sociological inquiries. If necessary, relevant statistical data are applied and the author's own investigation.

A conclusion chapter includes basic findings related to precedents between the family and job in men and women, role of a breadwinner, role of a parent, division of labour in households etc. Changes, observed in the family, are of a slow, gradual character rather than that of „a jump“. In a certain way, men and women are able to accept the attributes of a modern type of family, in other ways are not. In cases where both can gain they are for the change, in those cases where they lose, they are for the maintenance (conservation) of existing conditions. Actually in most cases a so-called mixed model works, characteristic by the fact that both partners are employed, but at the same time an asymmetry of labour division and asymmetry of responsibility for the running of household and education of children are preserved to a woman's disadvantage. When comparing a share of „help“ in the sphere of the care of household with that of the care of children and their education, then in this domestic sphere men participate to a somewhat higher extent. The asymmetry of labour division in household and division of roles in the family, more unfavourable for women in „normal“ circumstances (ordinary functioning of the family), can turn at the moment of disintegration of the family against men, who are still less successful when claiming for entrusting their child/children into their educational care.

About 1/6 population fully cling to the conventional image of a man as a breadwinner of the family. Approximately every fourth man considers himself to be a real breadwinner of his family. In most families, however, a man and a woman are partners as far as financial provision of the course of the family and the sphere of decision-making in the family are concerned.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

1. Badinterová, Elizabeth. *XY O mužské identitě*. Přel. (z franc.) Z. Dlabalová. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. 272s. ISBN 80-7185-727-0.
2. Bakalář, Eduard; Nytrová, Olga; Strachota Václav. *O čem sní muži*. 1. vyd. Praha: Beta books, 2005. 289s. ISBN 80-86851-24-9.
3. Bourdieu, Pierre. *Nadvláda mužů*. Přel. (z franc.) V. Dvořáková. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 148s. ISBN 80-7184-775-5.
4. Čermáková, Marie. *Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997, 92 s. ISBN 80-85950-42-1.
5. Gjuríčová, Šárka; Kubička, Jiří. *Rodinná terapie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, 147s. ISBN 80-247-0415-3.
6. Hamplová, Dana; Rychtaříková, Jitka; Pikálková Simona. *České ženy: Vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. 1. vyd. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2003. 108s. ISBN 80-7330-040-0.
7. Henslin, Earl, R. *Otec a syn*. Přel. (z angl.) M. Snížková. 1. vyd. Praha: Návrat domů. 2003. 356s. ISBN 80-7255-068-3.
8. Kratochvíl, M. *Manželská terapie*. 3. vyd. Praha: Portál. 2000. 255 s. ISBN 80-7178-332-3
9. Lamb, M. E. (ed.) *The Father's Role*. New York. Applied Perspectives. 1986. John Wiley and Sons.
10. Maříková, Hana. *Muž v rodině: Democratizace sféry soukromé*. 1. vyd. Praha: Sociologický Ústav AV ČR. 1999. 108 s. WP. 99:6. ISBN 80-85950-69-3.
11. Maříková, Hana (ed.) *Proměny současné české rodiny*. 1. vyd. Praha: Slon. 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.
12. Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Slon. 1997. 147 s. ISBN 80-85850-24-9.
13. Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Slon. 2002. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.
14. *Národní zpráva o rodině*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2004. 224 s.

15. Oakleyová, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Přel. (z angl.)M.Poláčková. 1. vyd. Praha: Portál. 2000.171 s. ISBN 80-7178-403-6.
16. Qullien, Christophe. *Jsem na dítě sám*. Přel. (z franc.)H. Holoubková. 1. vyd. Praha: Albatros. 2004. 115 s. ISBN 80-00-01355-X.
17. Rieger, Zdeněk; Vyhánková, Hana. *Ostrov rodiny*. 2. vyd. Praha: Konfrontace. 2001. 248 s. ISBN 80-86088-06-05.
18. Říčan, Pavel. *Cesta životem*. 2.vyd. Praha:Portál. 2004.390 s. ISBN 80-7178-829-5
19. Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál. 2000. 525 s. ISBN 80-7178-308-0.
20. Vodáková, Alena; Vodáková, Olga. *Rod ženský* .1. vyd. Praha: Slon. 2003. 356 s. ISBN 80-86429-18-0.
21. Zoja, Luigi. *Soumrak otců*. Přel.(z ital.) P.Patočka.1.vyd. Praha: Prostor. 2005. 522 s. ISBN 80-86851-24-9.

PŘÍLOHY

ANKETA

Muži – ženy

1. JAK ZVLÁDÁTE PRACOVNÍ A RODINÉ POVINNOSTI?

1. obojí zvládám bez větších problémů
2. dobře zvládám pracovní povinnosti, ale šidím rodinu
3. dobře zvládám rodinnou zátěž, ale šidím práci
4. zvládám obojí tak napůl
5. mám problémy i v práci, nedá se to zvládnout

2. KDO VYDĚLÁVÁ VÍCE PENĚZ?

1. muž vydělává mnohem více
2. muž vydělává trochu více
3. vyděláváme zhruba stejně
4. žena vydělává trochu víc
5. žena vydělává mnohem více

3. POKLÁDÁTE SE ZA ŽIVITELE RODINY?

1. ano, rodina je zcela závislá na mém příjmu
2. ano, rodina také závisí na mém příjmu
3. ne, partner-ka je živitelem rodiny

4. KDO SE VE VAŠÍ RODINĚ NEJVÍCE VĚNUJE- VĚNOVAL DĚTEM?

1. především žena
2. oba společně
3. především muž
4. někdo jiný z rodiny

5. DÍTĚ MŮŽE VYCHOVÁVAT STEJNĚ DOBRĚ JEN JEDEN Z RODIČŮ JAKO OBA SPOLEČNĚ

1. určitě souhlasí
2. spíše souhlasí
3. spíše nesouhlasí
4. určitě nesouhlasí

6. STEJNÉ POVINNOSTI V PÉČI O DOMÁCNOST

1. určitě souhlasí

- 2.spíše souhlasí
- 3.spíše nesouhlasí
- 4.určitě nesouhlasí

7.MUŽ MÁ VYDĚLÁVAT PENÍZE A ŽENA SE MÁ STARAT O RODINU A
DOMÁCNOST

- 1.určitě souhlasí
- 2.spíše souhlasí
- 3.ani ano, ani ne
- 4.spíše nesouhlasí
- 5.určitě nesouhlasí